

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՎՈՂ ՈՒՍՈՒՑՉԻ
ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Հետազոտության թեման`

Քննադատական մտածողության ձևավորումն ու
զարգացումը մայրենիի ուսուցման գործընթացում

Հետազոտող ուսուցիչ` Գոհար Ալեքսանյան

Սասունիկի միջնակարգ դպրոց ՊՈԱԿ

Բովանդակություն

Նախաբան.....	3
Գրական ակնարկ.....	5
Ի՞նչ է քննադատական մտածողությունը.....	9
Քննադատական մտածողության նպատակներն ու խնդիրները.....	12
Քննադատական մտածողության զարգացումը մայրենիի ուսուցման գործընթացում	14
«Հացը» դասի ուսուցումը.....	16
Եզրակացություն.....	23
Գրականության ցանկ.....	25

Նախաբան

Աշակերտը ոչ թե սափոր է, որ պետք է լցնել գիտելիքներով, այլ ջահ է, որը պետք է վառել: Քննադատական մտածողությունը մտածելու մի եղանակ է, որը պահանջում է կարդալ, ընկալել տրված նյութը, որից հետո մտածել դրա մասին, վերլուծել, համեմատել, գնահատել, գտնել այդ նյութի կապը կյանքի հետ, կյանքում դրա կիրառման հնարավորությունը:

Քննադատական մտածողության ձևավորումն ու զարգացումն այսօր հանդիսանում է կրթության գլխավոր նպատակներից մեկը: Այս հետազոտության նպատակն է ստեղծել հիմք ձևավորելու քննադատական մտածողություն զարգացնող կրթական համակարգ, որն իր հերթին կարող է գործիք հանդիսանալ ինքնության հիմքի վրա ծագող կոնֆլիկտների կանխման, կարգավորման և հաշտեցման համար: Այսօր հաճախ է շեշտվում այն մոտեցումը, որ դպրոցի նպատակը միայն գիտելիքի տրամադրումը չէ: Այն ունի առավել բարդ առաքելություն՝ ձևավորել սերունդ, որն ունի ինքնուրույնություն քննադատաբար մտածելու իրական կյանքում գոյություն ունեցող խնդիրների շուրջ: Քննադատական մտածողությունը նպաստող հմտությունների զարգացումը կարևորում է ժողովրդավարական հասարակության ձևավորման և ժողովրդական արժեքների պահպանման տեսանկյունից: Քննադատական մտածողությունն իրենից ներկայացնում է տեղեկատվությունը վերախմաստավորելու և ձևավորելու բարդ գործընթաց, որը կատարվում է գաղափարներն ու միջոցները ստեղծագործաբար համադրելու միջոցով: Դրա կիրառումը հնարավոր է բոլոր տարիքներում: Երբեմն կարծիք է հնչում, որ միայն ավագ դպրոցի աշակերտները կարող են ներգրավվել այդ գործընթացում: Սա բավականին սխալ պատկերացում է: Կրտսեր դպրոցի երեխաները ևս պատրաստակամորեն են մասնակցում բարդ խնդիրների լուծում պահանջող առաջադրանքների կատարմանը և ընդունակ են դրսևորել որոշումներ կայացնելու կարողության բարդ մակարդակ: Չէ՞ որ գիտելիքն արժեքավոր է, երբ այն կիրառելի է և ընկալված է հիմնավորապես: Ապագան պատկանում է նրանց, ովքեր կկարողանան տեղեկատվությունը քննադատաբար վերլուծել և կերտել սեփական ճշմարտությունը:

Քննադատական մտածողությունը ինքնուրույն մտածողություն է: Քննադատորեն մտածող մարդն առանց քննարկելու, բանավիճելու այնքան էլ հաճախ չի կիսում մեկ ուրիշի տեսակետը: Նա կարողանում է մտածել և ինքնուրույն, ազատ ու անկաշկանդ արտահայտել իր կարծիքները: Քննադատական մտածողությունը ուսուցման համակարգում նոր մոտեցում է, որը վերջին տարիներին լայն տարածում է գտել: Այս մոտեցումը միաժամանակ հին պատմական արմատներ ունի: Քննադատական

մտածողության զարգացման մեջ մեծ ավանդ ունեն ամերիկյան մանկավարժներ Ջինի Լ. Սթիլը, Քուրթիս Ս. Մերեդիթը, Չարլզ Թեմփլը և այլոք: Քննադատական մտածողություն եզրույթն առաջին հայացքից բացասական երանգ է պարունակում, քանզի այն զուգորդվում է քննադատել բառին: Սակայն այս բառը ներառում է քննել և դատել բառ-հասկացությունները: Այսինքն, իմաստն է՝ որևէ հարց քննել, զննել տարբեր տեսանկյուններից, ապա դատել և եզրահանգում կատարել:

Այս համագործակցության նպատակն ամբողջ ուսումնական ծրագրի ընթացքում և բոլոր տարիքների աշակերտների համար նորամուծել քննադատական մտածողություն ձևավորող ու խթանող դասավանդման մեթոդներ: Աշխարհի՝ հետզհետե բազմաբարդ դառնալուն և ժողովրդավարության առավել տարածվելուն զուգընթաց ակնհայտ է դառնում, որ երիտասարդներից, ավելի քան երբևէ, պահանջվում է բարդ խնդիրներ լուծելու, հանգամանքները քննախույզ դիտարկելու, այլընտրանքային կարծիքները քննելու և լրջմիտ ու խելացի որոշումներ կայացնելու կարողություն: Ակնհայտ է նաև, որ քննադատաբար մտածելը հմտություն է, որ կարող է ձևավորվել և զարգանալ ուսումնական բարենպաստ միջավայրում:

Գրական ակնարկ

Տարբեր հեղինակներ առաջ են քաշում քննադատական մտածողության տարբեր սահմանումներ: Ռոբերտ Յանգը (Robert Young) նշում է, որ քննադատական մտածողությունը ենթադրում է իմացական հմտությունների (cognitive skills) և ռազմավարությունների կիրառում, որը կմեծացնի ցանկալի արդյունքին հասնելու հավանականությունը: Ըստ նրա քննադատական մտածողությունը նպատակասլաց, պատճառաբանված, նպատակի իրագործմանն ուղղված մտածողություն է: Յանգը նաև նշում է, որ խնդրիների լուծման, հիմնավորված ենթադրությունների կառուցման, հավանականությունների հաշվարկման և որոշումների կայացման հիմքում պետք է ընկած լինի քննադատական մտածողությունը (Young, 1980): Ըստ նրա, այդպիսի մտածողություն ունեցող անհատները վերոնշյալ հմտություններն օգտագործում են գիտակցաբար, այսինքն նախապես գնահատում են այն արդյունքի ազդեցությունը, որը ձեռք կբերվի մտածելու գործընթացի ավարտին:

ՔՄՁԿԳՄ ծրագիրը համագործակցային է: Այն տարբեր վայրերից ու մշակույթներից ներգրավված մարդկանց հավաքական իմաստությամբ կուտակված հսկայական իմացական և փորձառական ներդրման արդյունք է, ինչը կոչված է նպաստելու ծրագրային նպատակների լավագույնս իրականացմանը: Գաղափարների ոչ մի առանձին համալիր կամ մարդկանց ոչ մի առանձին խումբ չի կարող որոշել՝ ինչն է լավ կոնկրետ տվյալ պարագայում: Սակայն համախմբված գործելու դեպքում մենք ի գործ ենք առաջ ընթանալ դեպի լուծումներ և իրապես բարելավել աշակերտների ուսումնասիրությունը՝ նրանց հաղորդելով դրա համար անհրաժեշտ կենսունակ հմտություններ: Հասարակական կյանքի տեղաշարժերի արդի ժամանակաշրջանում դպրոցը նույնպես որոշակի փոփոխությունների է ենթարկվում: Աշակերտը գիտելիքներ մտապահողից ու վերարտադրողից, այսինքն՝ ուսուցման օբյեկտից,

վերաճում է ուսուցման գործընթացի գործուն մասնակցի՝ ուսուցման սուբյեկտի, ինքնուրույն որոշումներ կայացնողի, իսկ դա էլ կյանքի հրամայական պահանջն է:

Կյանքի կողմից թելադրվող բավականին բարդ նպատակների իրականացմանն են ուղղված ժամանակակից տեսական և գործնական մանկավարժության որոնումները, որոնք ամբողջական փաթեթով ընդունված է անվանել նորարարական մանկավարժություն: Նորարարական մանկավարժության նպատակների իրականացման ուղղությամբ կատարվում են որոշակի քայլեր, արդյունքում ձևավորվում են նորանոր տեխնոլոգիաներ: Ուսուցման ժամանակակից տեխնոլոգիաների օգտագործումը պահանջներ է ներկայացնում ուսուցչին: Նա պետք է դառնա ոչ թե ուսումնական գործընթացի թելադրողը, այլ լինի ուղղորդողի, օգնականի, խթանողի, մասնակցի դերում և հնարավորություն ընձեռի աշակերտներին՝ խորհելու և անկաշկանդ ինքնարտահայտվելու: Ժամանակակից տեխնոլոգիաների կիրառմամբ աշակերտները ոչ թե մեխանիկորեն պետք է մտապահեն պատրաստի՝ մատուցված գիտելիքները, այլ եռանդուն կերպով մասնակցեն գիտելիքների ձեռք բերման գործընթացին, կատարեն համապատասխան եզրահանգումներ, դառնան հայտնագործողներ, նորը ստեղծողներ: Այդ դեպքում ոչ միայն լուծվում են կրթական առավել բարդ խնդիրներ, այլև ուսման գործընթացը դառնում է բովանդակալից, հետաքրքիր, ըմբռնելի ու առավել արդյունավետ: Դպրոց մուտք գործող նորարարական մանկավարժական տեխնոլոգիաների թվին է պատկանում քննադատական մտածողության զարգացման տեսությունը: «Քննադատական մտածողություն» եզրույթն առաջին հայացքից բացասական երանգ է պարունակում, քանզի այն զուգորդվում է «քննադատել» բառին: Սակայն այս բառը ներառում է «քննել» և «դատել» բառ-հասկացու թյունները: Այսինքն, իմաստն է՝ որևէ հարց քննել, զննել տարբեր տեսանկյուն ներից, ապա դատել և եզրահանգում կատարել:

Քննադատական մտածողությունն այսօր չունի մեկ միասնական սահմանում: Տարբեր հեղինակների կողմից տարբեր սահմանումներ ու բացատրություններ են տրվում: Սակայն բոլորի կողմից ընդունված է քննադատական մտածողությունը մտավոր բարդ գործընթաց , որն սկսվում է տեղեկատվությամբ և ավարտվում որոշումների կայացմամբ: Այսօր ձևավորվել է քննադատական մտածողության խթանման մեթոդների մի սովոր քանակություն, որը բնավ չի սպառել իր բոլոր հնարավորությունները և գտնվում է զարգացման փուլում:

Կարևորն այն է, որ այս մեթոդները նպաստում են աշակերտների ճանաչողական կարողությունների, ինքնուրույնության, ստեղծագործական ներուժի բացահայտմանն ու զարգացմանը: Քննադատական մտածողության խթանման բազմաթիվ մեթոդներից յուրաքանչյուրի արդյունավետ կիրառումը դասարանում ենթադրում է փոխադարձ վստահության մթնոլորտի առկայություն: Յուրաքանչյուր երեխա պետք է լինի ազատ ու անկաշկանդ, կարողանա մտածել, ներկայացնել իր տեսակետը, մտքեր փոխանակել ու լսել դիմացինին, հաղորդակցվել և յուրաքանչյուր դասին ունենալ իր թեկուզ փոքրիկ ներդրումը: Քննադատական մտածողության մեթոդների կիրառմամբ ընթացող դասերի ժամանակ աշակերտներն ընդգրկվում են դասապրոցեսի մեջ՝ մինչև նոր նյութի հաղորդումը (խթանում), նյութի մատուցման ընթացքում (իմաստի ընկալում) և նյութը յուրացնելուց հետո (կշռադատում): Այս համակարգը հայտնի է որպես ԽԻԿ /հապավումով/ համակարգ, որը նման է ավանդական դասի կառուցվածքին՝ նախապատրաստական փուլ (խթանում), նոր դասի հաղորդում (իմաստի ընկալում) և ամփոփման փուլ (կշռադատում): Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի կիրառումը նպաստում է ոչ միայն ուսման արդյունավետության բարձրացմանը, այլև յուրացվող գիտելիքները դարձնում է կիրառելի, օժանդակում ինքնուրույն գիտելիքներ ձեռք բերելու կարողությունների ձևավորմանն ու զարգացմանը, խթանում սովորողների ստեղծագործական մտածողությունը: Ընդունված է, որ քննադատական մտածողությունը հատուկ է միայն միջին և ավագ դպրոցական տարիքի երեխաներին: Այս դեպքում հաշվի է առնվում,

որ դրա շնորհիվ իրականացվում է բարդ ճանաչողական գործունեություն: Մակայն չենք տարակուսում, որ այն կիրառելի է բոլոր տարիքի մարդկանց, առավել ևս՝ փոքրերի համար: Համենայնդեպս, իմ աշխատանքի ընթացքում իրականացված փորձերի արդյունքերի հիման վրա վստահաբար կարող եմ պնդել, որ մեր փոքրիկներն ի վիճակի են անել ավելին, քան մենք ակնկալում ենք:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆ Է՝

Ուսումնասիրել քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի տեսական, մեթոդաբանական հիմքերը և հիմնավորել տեխնոլոգիայի կիրառման հնարավորությունները և արդյունավետությունը՝ կրտսեր դպրոցականների ճանաչողական կարողությունների զարգացման գործում:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐՆ ԵՆ՝

- Դիտարկել սովորողների ճանաչողական կարողությունների դերն ու անհրաժեշտությունը տարրական դպրոցում:
- Ներկայացնել քննադատական մտածողության գիտական հիմքերը:
- Հիմնավորել քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան՝ որպես ակտիվ և ադապտիվ մանկավարժական տեխնոլոգիա, որը նպաստում է կրտսեր դպրոցականների ճանաչողական կարողությունների զարգացմանը:
- Ուսուցչի փորձով հավաստել, որ քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան արդի տարրական դպրոցում արդյունավետ կիրառվող և կրտսեր դպրոցականների ճանաչողական կարողությունների զարգացմանը նպաստող ժամանակակից մանկավարժական տեխնոլոգիա է և սահմանել դրա կիրառության արդյունավետ մանկավարժական պայմանները:

Ի՞նչ է քննադատական մտածողությունը

Քննադատական մտածողության մասին շատ է գրվել: Քննադատաբար մտածողների համար ինֆորմացիայի հիմնական ընկալումը ավելի շուտ ուսումնական գործընթացի սկիզբն է, քան վերջնակետը: Քննադատաբար մտածելը ենթադրում է ընկալել գաղափարները և ապա սկսել խորհել դրանց նշանակության մասին, դիտել դրանք մի փոքր թերահավատությամբ՝ հավասարակշռելու համար դրանք դիտարկելով հակադիր տեսանկյուններից, հիմնավորումները ամրապնդելու համար կառուցել դրույթների համակարգ և այդ կառույցների վրա հենվելով՝ գալ որոշակի դիրքորոշման: Քննադատական մտածողությունն իրենից ներկայացնում է հասկացությունները և ինֆորմացիան վերաիմաստավորելու և ձևափոխելու բարդ գործընթաց, որը կատարվում է գաղափարներն ու միջոցները՝ ստեղծագործաբար համադրելու միջոցով: Դա ակտիվ ու ինտերակտիվ ճանաչողական գործընթաց է, որ սկիզբ է առնում միանգամից մի քանի մակարդակներում: Քննադատական մտածողությունն ավելի հաճախ ունենում է որոշակի նպատակաուղղվածություն, սակայն երբեմն այն կարող է լինել պարզապես ստեղծագործական գործընթաց՝ առանց սույն նպատակների:

Ռոբերտ Էննիսը, ով հանդիսանում է քննադատական մտածողության առաջատար մասնագետներից մեկը, քննադատական մտածողությունը սահմանում է, որպես «ողջամիտ և ռեֆլեկտիվ մտածողություն, որը միտված է որոշելու ինչին հավատալ կամ ինչ անել» (Ennis, 1989): Մեկ այլ աշխատության մեջ Էննիսը նշում է, որ քննադատաբար մտածելու նպատակն է գտնել ճշմարտությունը, կամ ճշմարտությանը ամենամոտ գտնվող պատասխանը (Ennis, 2008): Սակայն սա ամեննին չի նշանակում, որ խնդրի շուրջ քննադատաբար մտածելու արդյունքում կբացահայտվի ճշմարտությունը: Հետևաբար, ընկալումը, թե որն է ճշմարտություն, մեծապես կախված է մտածողի նախապաշարմունքից և հմտություններից: Էննիսը սահմանել է, որ քննադատական մտածողությունը՝ տարբեր պնդումների ճիշտ

գնահատումն է (Ennis, 1962): Մակայն ինչպես տեսնում ենք, այս սահմանումը շատ լայն է պրակտիկ կիրառման համար: Առավել ընդգրկուն և մանրամասն սահմանում են ներկայացրել Միքայել Սկրիվենը և Ռիչարդ Փոլը: Նրանք նշում են, որ քննադատական մտածողությունը դա դիտարկման, փորձի, դատողության, պատճառաբանության և/կամ հաղորդակցության միջոցով հավաքած ինֆորմացիան ակտիվորեն և հմտորեն համակարգելու, կիրառելու, վերլուծելու, գնահատելու և ստեղծագործելու մտավոր գործընթաց է, որը ծառայում է որպես ուղեցույց անհատի համոզմունքների ձևավորման և գործողությունների համար (Scriven & Paul, 1987):

Կարելի է ասել, որ քննադատական մտածողությունն ունի երկու բաղկացուցիչ մաս. բաղկացուցիչներից մեկը ենթադրում է ինֆորմացիան և համոզմունքները գեներացնելու և վերամշակելու հմտությունների ամբողջություն, իսկ երկրորդը՝ այդ հմտություններն օգտագործելու սովորույթն է, որի արդյունքում ձևավորվում է սեփական վարքագիծն ուղղորդելու հիմքը: Քննադատական մտածողության մեկ այլ ականավոր մասնագետ Էդուարդ Գլասերը հակիրճ սահմանել է, թե որն է քննադատաբար մտածելու կարողությունը: Ըստ նրա, այն ունի երեք բաղկացուցիչ մաս.

Առաջինը դա անհատի կյանքի և գործունեության ընթացքում հանդիպած խնդիրները մտածված ձևով քննարկելու վարքագիծն է;

Երկրորդը՝ տրամաբանական հետաքննության (logical inquiry) և հիմնավորման/ պատճառաբանման (reasoning) մեթոդների իմացությունն է:

Երրորդը՝ վերոնշյալ մեթոդները կիրառելու հմտությունն է:

Երբ ուսումնասիրում ենք քննադատական մտածողության ձևավորման և զարգացման համար գրականությունում գոյություն ունեցող մոդելները, ակնհայտ է դառնում, որ բոլոր այդ մոդելները շատ կամ քիչ չափով հիմնվում են դեռևս 1956թ. ականավոր գիտնական Բենջամին Բլումի կողմից մշակված տաքսոնոմիայի վրա: Բլումի

տաքսոնոմիայի ճանաչողական կամ, այսպես կոչված, իմացական խումբը բաղկացած է վեց մակարդակներից – գիտելիք, ընկալում, կիրառում, վերլուծություն, գնահատում և ստեղծագործում:

Գիտելիքի ձեռքբերման մակարդակում սովորողը կարող է հիշել, տարբերակել, մտաբերել կամ գտնել ուսուցման ընթացքում ներկայացված յուրահատուկ տեղեկատվություն: Սովորողը կարող է ցույց տալ, որ հասկացել է տեղեկությունը՝ վերափոխելով այն տարբեր ձևերի կամ ճանաչել դրա վերափոխված տարբերակը: Ընկալման մակարդակում կարող է իրականացվել սովորողի կողմից բառերով բացատրության, ամփոփման, օրինակ բերելու և այլ ձևերով: Ը: Այն կարող է դրսևորվել փաստերի, կանոնների, դիագրամաների, ձայնի և այլնի միջոցով:

Կրթաման մակարդակում սովորողը կարող է տեղեկատվությունը կիրառել՝ այն օգտագործելով կոնկրետ գործողության մեջ: Այդ գործողությունները կարող են լինել հաշվելը, գրելը, կարդալը, սարքավորումներ օգտագործելը և այլն:

Չորրորդ մակարդակում, որը ենթադրում է վերլուծություն, սովորողը կարող է ճանաչել տեղեկատվության հիմնական կազմվածքն ու կառուցվածքը, տրոհել բաղկացուցիչ մասերի և որոշել դրանց միջև առկա կապերը: Սովորողը կարող է տարբերել փաստերը ենթադրություններից

Բլումի տաքսոնոմիայի հինգերորդ մակարդակը դա գնահատումն է, որտեղ սովորողը կարող է տեղեկատվություն ստանալ տարբեր աղբյուրներից՝ իր անհատական նյութը, տեսակետը, դիրքորոշումը ձևավորելու նպատակով: ԵՎ վերջապես վերջին՝ գնահատման մակարդակում սովորողը կարող է որոշակի չափորոշիչներ կիրառել՝ օբյեկտի վերաբերյալ եզրահանգումներ անել և տրված պայմաններում նպատակահարմար լուծումներ գտնել:

Վեցերորդ մակարդակում սովորողը պետք է ունակ է կարողանա ցուցաբերել ամբողջական գիտելիք կիրառելով անցածը, վերադասավորել, ստեղծել նորը

Վերոնշյալ բոլոր վեց մակարդակներում էլ տարրական դպրոցի աշակերտներին անհրաժեշտ են համապատասխան հմտություններ, սակայն քննադատական մտածողության ձևավորման և զարգացման տեսանկյունից պետք է առավելապես շեշտել վերլուծության, գնահատման և ստեղծելու մակարդակները: Բլումի տասքոնոմիայի մակարդակները դասավորված են աճման կարգով, այսինքն նախորդ մակարդակը հաջորդի հիմքն է, սակայն քննադատական մտածողության համար անհրաժեշտ են այն հմտությունները, որոնք ձևավորվում են վերջին երեք մակարդակներում:

Քննադատական մտածողության Նպատակներն ու խնդիրները

Չնայած այն համընդհանուր համաձայնությանը, թե որքան կարևոր է քննադատական մտածողությունը, վերջինիս միասնական սահմանում թերևս չկա: Հայերենում խնդիրն առավել բարդ է, քանի որ տերմինը հայերեն է թարգմանվում անգլերենից և գոյություն ունեցող թարգմանությունը հաճախ չի արտացոլում այն ընդգրկուն հասկացությունը, որը ներդրված է անգլերեն տերմինի մեջ: Այսպես հայերենում „Քննադատական մտածողությունը,“ ենթադրում է պարտադիր քննադատություն խնդրո առարկայի շուրջ, մինչդեռ ,critical thinking, արտահայտությունն առավել ընդգրկուն է և ենթադրում է քննողական մոտեցում, այսինքն, խնդրո առարկայի բազմակողմանի քննարկում: Հետևաբար առավել նպատակահարմար կլինի եթե ,critical thinking,-ը թարգմանվեր „քննողական մտածողություն,“:

Քննադատական մտածողությունը մի գործընթաց է, որի հիմքը դրվում է դպրոցում աստիճանաբար, ուսումնառության յուրաքանչյուր փուլում: Դրա հիմնական նպատակն է ակտիվացնել ուսումնական գործընթացը: Ակտիվ քննարկումների արդյունքում աշակերտների մոտ ձևավորվում է աշխարհայացք, որը դուրս է նախապա–շարմունքներից, , ինքնուրույն վերաբերմունք այս կամ այն երևույթների

հանդեպ: Քննադատական մտածողությունը մտավոր բարդ գործընթաց է, որն սկսվում է տեղեկատվությամբ ևավարտվում որոշման կայացմամբ:

Քննադատական մտածողության համակարգը նպաստում է ոչ միայն ուսման արդյունավետության բարձրացմանը, այլև գիտելիքները դարձնում է կիրառելի և նպաստում ինքնուրույն գիտելիքներ ձեռք բերելու կարողությունների ձևավորմանն ու զարգացմանը: Ակտիվ ուսումնառության շնորհիվ հնարավոր է դառնում ուսման համար նպաստավոր պայմաններ ստեղծել դասարանում:Դրա համար անհրաժեշտ է.

Ձևավորել գտնել իրենց ստացած գիտելիքների և անձնական կենսափորձի միջև եղած կապը: Չարգացնել ուսումնական որոնողական աշխատանքներ կատարելու գործընթացը: Չարգացնել ցանկացած նոր տեղեկություն քննադատաբար և ստեղծագործաբար , արդյունավետ իմաստավորել:

Սրա շնորհիվ աշակերտները՝

✓ Կկարողանան կատարել ուսումնական որոնողական աշխատանք:

✓ Կկարողանան գտնել իրենց ստացած գիտելիքների և իրենց անձնական կենսափորձի միջև եղած փոխադարձ կապը, որպեսզի գիտելիքը գործնական կիրառություն գտնի:

✓ Կդառնան հետազոտող, փնտրող և լուծումներ առաջադրող, որով ուսուցման սուբյեկտ-օբյեկտ մոդելը վերափոխվում է սուբյեկտ-սուբյեկտ մոդելի: Դասարանում գլխավոր դերակատարը կդառնա աշակերտը/ աշակերտակենտրոն ուսուցում/ :

Աշակերտները կկարողանան որոշել, թե զանազան տեղեկություններն ինչպես են առնչվում միմյանց հետ:

✓ Կկարողանան նոր տվյալները, նոր գաղափարները տեղադրել իրենց ունեցած գիտելիքների համակարգում:

✓ Կկարողանան քննադատաբար, ստեղծագործաբար և արդյունավետ կերպով իմաստավորել ցանկացած տեղեկություն:

Քննադատական մտածողության անհրաժեշտությունը դպրոցում այսօր Հայաստանի կրթական բարեփոխումներով շահագրգիռ մանկավարժները լուրջ որոնումների մեջ են: Դրանք հիմնականում նպատակաուղղված են դասավանդման արդյունավետությունը բարձրացնող նոր մեթոդների, հնարների, եղանակների հայտնագործմանը և գործնականում կիրառելու խնդիրներին: Համաշխարհային մանկավարժության մեջ արդեն կան որոշակի նվաճումներ, որոնք հասանելի են նաև հայ ուսուցչին և հաջողությամբ կարող են գործադրվել մեզանում: Նման նորարական մեթոդների և գործելակերպի մի համակարգ է քննադատական մտածողության զարգացումը կարդալու և գրելու միջոցով /ՔՄՁԿԳՄ/ ծրագիրը: Այս ծրագրի նպատակն է՝ կրթել և դաստիարակել արժանավոր քաղաքացիներ՝ այսինքն՝ գործունյա, քննադատաբար մտածող անհատներ, որոնք ի գորու են լինելու ճիշտ կողմնորոշվել ժամանակակից կյանքի ամենաբարդ իրավիճակներում, ազատ ու անկաշկանդ հայտնել սեփական կարծիքները, ուշադիր ու հանդուրժող լինել այլոց կարծիքների հանդեպ և վստահաբար ստանձնել որոշումներ կայացնելու պատասխանատվությունը:

Քննադատական մտածողության զարգացումը մայրենիի ուսուցման գործընթացում

Դասավանդման ընթացքում կիրառելով քննադատական մտածողության զարգացմանը նպաստող մեթոդներ ու հնարներ՝ համոզվել ենք, որ մեր փոքրահասակ սաներն էլ կարող են սովորել քննադատաբար մտածել, լինել իրենց ուսումնառության ակտիվ դերակատարները, համագործակցել իրենց դասընկերների հետ: Աշակերտները դառնում են ակտիվ սովորող, մտածող և ստեղծագործող անհատներ: Արդյունավետ քննադատական մտածողություն դրսևորելու համար նրանք պետք է.

Զարգացնեն իրենց ինքնավստահությունը և հասկանան, որ իրենց կարծիքներն ու մտքերն արժեքավոր են:

Ակտիվորեն մասնակցեն ուսումնական գործընթացին:

Հարգանքով լսեն բազմազան կարծիքներ:

Գրեթե բոլոր ականավոր հեղինակները համակարծիք են, որ քննադատական մտածողության ձևավորմանը միանշանակ նպաստում է դասավանդման ինտերակտիվ մեթոդների կիրառումը: Երբ աշակերտն ակտիվորեն մասնակցում է ուսումնառության գործընթացին, նա ակամա սկսում է մտածել խնդրի շուրջ, ուսուցչից բացի լսում է իր համադասարանցիների կարծիքը և տալիս է իր պատճառաբանված համաձայնությունը կամ անհամաձայնությունը բարձրաձայնված կարծիքների վերաբերյալ: Ինչպես նաև կարող է ներկայացնել ամբողջովին տարբերվող տեսակետ, որը նույնպես պետք է պատճառաբանված լինի, քանզի դասարանն ընդհանրապես ճնշում է գործադրում անհիմն կարծիքների վրա :

Յուրաքանչյուր առարկայի ծրագրով նախատեսված գիտելիքների ուսուցումը չի կարող երբեք իր մեջ ընդգրկել այն բոլոր գիտելիքներն ու հասկացությունները, որոնք երեխան պետք է ստանա այդ ուսումնական առարկայից: Ծրագրում տրվածը միայն այն հիմնականն է, որ անհրաժեշտ է սովլալ առարկայից ընդհանուր գաղափար տալու համար, իսկ մնացածը երեխաներն իրենք պետք է ինքնուրույն կերպով ստանան շրջապատից ու գրքերից: Այսինքն, յուրաքանչյուր ուսուցչի գերխնդիրն է սովորել սովորեցնելը:

Սեփական դասապրոցեստում օգտագործում են հետևյալ վարկածը, որպեսզի կարողանամ վեր հանել քննադատական մտածողության վերաբերող ցանկացած խնդիր և տալ

համապատասխան լուծում, որպեսզի աշակերտը կարողանա հեշտությամբ մտածել քննադատորեն: Հետազոտության ընթացքում դիտարկել են աշակերտների

քննադատական մտածողության զարգացումը հարցերի միջոցով հենվելով իրենց նախնական ճանաչողական գիտելիքների , դասից ստացած և ընկերներից լսած տեղեկությունների հիման վրա: Իմ նպատակն էր աշակերտներին պասիվ վերարտադրողի դերից քննադատական մտածողության միջոցով փոխարինել ակտիվ մասնակցի դերով՝ ստեղծելով նպաստավոր պայմաններ՝ ազատ, անկաշկանդ արտահայտելու: ԽԻԿ համակարգի միջոցով խթանել և վեր եմ հանել սովորողների ունեցած գիտելիքները աշակերտները կարողանան իմաստավորել և կշռադատել ուսուցանվող նյութը: Հետազոտության արդյունքները ցույց տվեցին, որ առաջին դասաժամում աշակերտները այնքան էլ ակտիվ չէին մասնակցում, ակտիվության մակարդակը ավելի ցածր էր, իսկ երկրորդ դասաժամին նորովի անցած նյութի տարբեր փուլերում ցուցաբերեցին մեծ ակտիվություն սովորել սովորելու ձգտումն էլ ավելի մեծացավ:

Քննադատական մտածողության զարգացման միջոց կարող են լինել տարբեր դասերի կազմակերպում տարրական դպրոցի աշակերտների հետ: Հետևաբար, այս դասը սկսվում է հնարավորինս փոքրածավալ ներածական մասով և մասնակիցներին առաջնորդում է դեպի երկու ընդգրկուն վարժությունների կատարում, որոնք կազմում են քննադատական մտածողությունը զարգացնող գործողությունների հաջորդականությունը: Այնուհետև հաջորդում է հարցադրումների փուլը, որի ժամանակ մասնակիցները հետազոտում են վարժությունների վերաբերյալ արձագանքները: Կարևոր է, որպեսզի մասնակիցները գիտակցեն, որ ոչ բոլոր դասերն են ընդգրկվում վարժություններից յուրաքանչյուրում, և տարբեր առարկաների ու նպատակների համար կարող են պահանջվել տարբեր տիպի և քանակի մեթոդների կիրառություն:

«Հացը» դասի ուսուցումը

Աշխատասիրության մասին ասացվածքների միջոցով երեխաները կրկնեցին անցած նյութը: Բուն դասի ընթացքում որպես նախապատրաստական աշխատանք

կիրառեցին քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայով առաջարկվող մեթոդներից մտազրոհը: Այն հետապնդում էր նոր նյութի մատուցման համար հող ստեղծելու, աշակերտներին ակտիվացնելու և ուսումնասիրվող թեմայի վերաբերյալ նրանց ունեցած գիտելիքները վեր հանելու նպատակներ: Գրատախտակի կենտրոնում գրեցինք «հաց» բառը: Դրա շուրջը խմբավորեցինք այն բոլոր բառերն ու արտահայտությունները, որոնք «մտավոր գրոհի» ընթացքում առաջարկեցին աշակերտները:

Թեման՝ Հացը

Նպատակը՝ Ձևավորել սահուն, հասկանալով ընթերցանություն:

.Խորացնել ճանաչողական հետաքրքրություններ հացի ստեղծման վերաբերյալ:

Ձևավորել հայկական լավաշը որպես ազգային արժեք հայ ժողովրդի մշակույթային կյանքում:

Ձևավորել կառուցողական տրամաբանված ինքնուրույն խոսք :

Ձևավորել համախմբվածություն և միասնություն :

Կարողանան սահուն հասկանալով կարդալ բնագիրը:

Կարողանան դատողություններ անել տղայի արարքի շուրջ

Կարողանան ստանալ հացի ստեղծման սխեման գնահատելով այդ դժվար ուղին :

Կգիտակցեն հացի նշանակությունը հայ ժողովրդի կյանքում:

Կարողունակություններ՝ 1. Լեզվական գրագիտություն և կարողունակություն. սովորողները տիրապետում են հայոց լեզվին , գրավոր և բանավոր կերպով գրագետ հաղորդակցվում են մայրենի լեզվով:

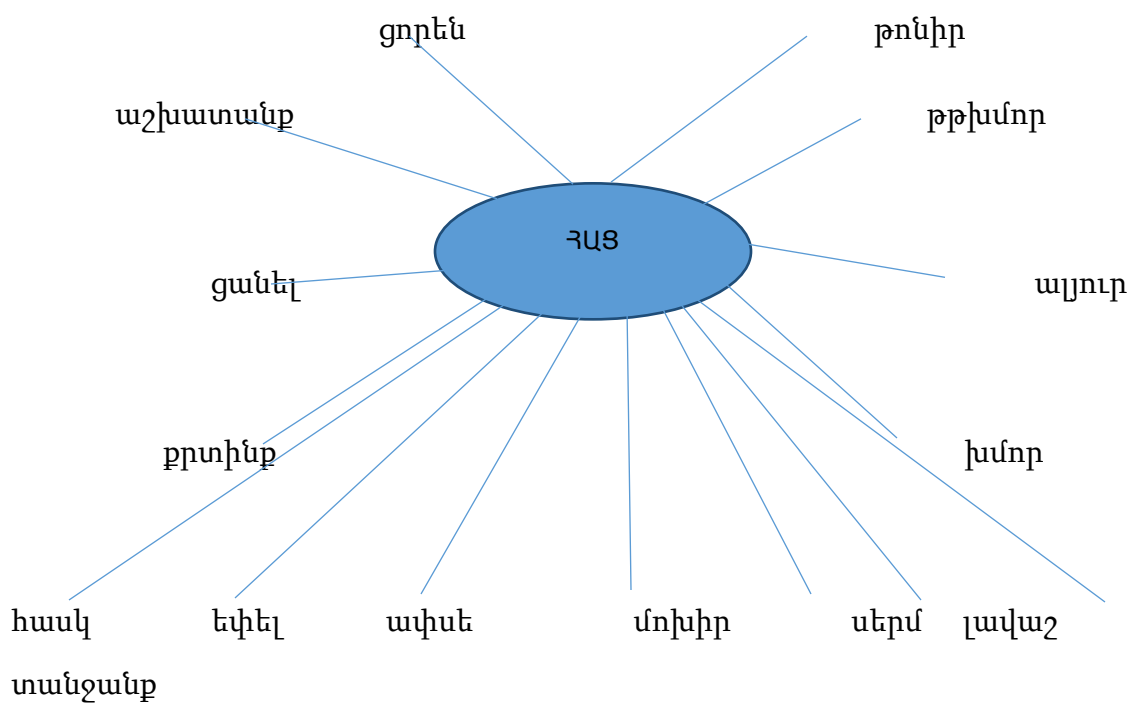
2.Սովորել սովորելու կարողունակություն . Սովորողներն ինքնուրույն և մյուսների հետ համատեղ արդյունավետ սովորում և աշխատում են կյավքի տարբեր իրավիճակներում:

3. Ինքնաճանաչողական և սոցիալական կարողունակություն. Սովորողները ընդունակ են ինքնասնդրադարձման և ինքնակազմակերպման միջոցով ձգտել ինքնաճանաչման:

4.Մշակույթային կարողունակություն . սովորողները ճանաչում են հայ մշակույթն ու մարդկային քաղաքակրթությունների մշակույթային բաղադրիչները, նրանք արժևորում են սեփական ինքնությունը, ընտանիքի, համայնքի,պետության դերը:

Դասի ընթացքը

Դասը ընթացավ ԽԻԿ համակարգի սահուն հաջորդականությամբ: Խթանման փուլում կիրառեցի մտազրոհը. / հաց / առանցքային բառը գրվում է գրատախտակի կենտրոնում:

Աշակերտներին բաժանեցի խմբերի՝ հետևյալ կարգով. հերթով մոտեցան իմ սեղանին և տուփից վերցրին մի թերթիկ, որի վրա նկարված էր որևէ երկրաչափական պատկեր՝ 1/ դեղին եռանկյուն

2/ կարմիր քառակուսի

3/ կապույտ շրջան

Ըստ այդ պատկերների էլ երեխաները հավաքվեցին սեղանների շուրջ: Դրանից հետո իրականացվեց համագործակցային ուսումնառության մի պարզ օրինակ /խմբային աշխատանք /: Կիրառեցի հետևյալ դիդակտիկ խաղը՝ բաժանելով խմբերի յուրաքանչյուրին տրվեց 1 ծրար մի քանի մասերով կտրատված պատկերներ: Երեխաները դասավորեցին և ստացան ամբողջական պատկեր: Ըստ ստացված նկարների յուրաքանչյուր խումբ կազմում է մի փոքրիկ պատմություն և ներկայացնում այն: Այնուհետև կազմում հացի ստացման շղթան:

1/ խումբը- հողը վարել, ցորենը ցանել, ջրել

2/ խումբ - ցորենը քաղել, տեղավորել պարկերում, տանել ալրադագ

3/ խումբը- այուրը մաղել, խմոր շաղել, թխել անուշահամ հացը

Յուրաքանչյուր խմբից մեկ աշակերտ հաջորդականությամբ ամրացնում է շղթայի իր հատվածը գրատախտակին: Աշակերտները, երբ տեսան ամբողջական շղթան իրենք նույնպես զարմացան և տեսան, հասկացան թե ինչ պիսի դժբարությամբ է ստեղծվում հացը:

Իմաստի ընկալում՝ Լուռ ընթերցանությամբ կարդացին բնագիրը և 1ր լռությամբ պատկերացրեցին այն տեսարանները որոնք բանաստեղծը կերտել է բռերով: Քանի որ ունենք 3 խումբ, յուրաքանչյուր խմբից 1 աշակերտ բարձրաձայն կարդում է բնագիրը (խումբը ինքն է որոշում) : Հանձնարարում եմ պատասխանել գրատախտակին գրված հարցերին: Խմբերը ջանում էին և լուռ աշխատում:

Այնուհետև ամփոփեցինք ստացված արդյունքները

1. Ուրբե՞ր են ստեղծագործության հերոսները:
2. Տարվա ո՞ր եղանակն է նկարագրված:
3. Ստեղծագործությունից դուրս գրեք ուղղագրական նշանակություն ունեցող բառերը:
4. Այլ կերպ ինչպե՞ս կվերնագրեք ստեղծագործությունը:

Այն խմբերը, որոնք առավել ներգրավվածությամբ էին աշխատում, պարզևատրվեցին ստանալով աստղիկներ: Կհաղթի բոլոր աստղիկները առաջինը հավաքող խումբը: Աշխատանքն ավարտելուց հետո խմբի անդամներից յուրաքանչյուրը ներկայացրեց իր ներդրումը: Խմբային աշխատանքի ընթացքում ստացվեցին հետևյալ արդյունքները.

1/խումբ – 1. պապիկը և թոռնիկը 2. եղանակը՝ գարուն 3. ոսկերանգ, աղբյուր, հորդ, խեղճ 4. Միամիտ երեխան

2/խումբ - 1 .պապիկը և որդին, 2. Գարուն, 3. աղբյուր, հորդ, խեղճ ,ավելորդ

4. Որդին և հացը

3/խումբ –1. պապիկը և թոռնիկը, 2.գարուն, 3.աղբյուր ,ոսկերանգ,որդի,հոգի

4. Պապի խրատը

Այնուհետև կիրառեցինք քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայով առաջարկվող մանրակերտի մեթոդը: Ելնելով երեխաների տարիքային առանձնահատկություններից՝ այս մեթոդով նախատեսված հարցերը, կրճատել ու փոփոխել էինք: Աշխատանքը կատարեցինք բանավոր": Արդյունքում ստացանք թեմայի ամբողջական ամփոփումը: Երեխաները հետևյալ կերպ պատասխանեցին առաջադրված հարցերին.

• Ո՞րոնք են ստեղծագործության ամենակարևոր բառերը,

Պապիկ, որդի, հաց, , ջուր, հոգի, ցավ, քրտինք

• Բանաստեղծության ամենակարևոր միտքն արտահայտող նախադասությունները .

Չի կարելի հացը նետել :

Քրտինք կա ամեն մասնիկում նրա:

Հացը պատիվ է, հացը սրբություն.

Առաջարկենք հետևյալ հարցադրումները.

.Ին՞չ է խրատում պապը թոռանը , վերընթերցեք այդ հատվածը:

Իսկ դու ի՞նչ կանեիր ավելացած հացը :

Ինչպե՞ս եք գնահատում տղայի արարքը:

Առաջարկեք այլ վերնագիր.

Կշռադատման փուլ.

Այս առաջադրանքից հետո երեխաներն իրենց «Հրաշք տետրերում» գծեցին ռուբրիկ” և սկսեցին լրացնել այն՝ արդեն անհատապես: Յուրաքանչյուրն իր ռուբրիկը ինքնուրույն էր լրացնում: Այս յուրօրինակ ինքնագնահատման աղյուսակը լրացնելու համար նրանք խորհեցին իրենց գործողությունների մասին և գնահատեցին սեփական արարքները:

Արտակ	միջտ	Երբեմն	Երբեք
Ես ավելացած հացը նետում եմ			+
Հացի փշրանքը տալիս եմ թռչուններին		+	
Լսում եմ պապիս խրատները	+		

Հանձնարարվեց տնային առաջադրանքներ /հացի մասին տեղեկություններ հավաքել ոչ միայն հանրագիտարանից, այլև տատիկներից ու պապիկներից, մայրիկներից ու հայրիկներից/ հանձնարարումից հետո բոլորը հաճույքով ճաշակեցին թարմ ու անուշաբույր հացի գրեթե բոլոր տեսակները, / որը նախապես էի բերել դասարան / և գոհունակությամբ հրաժեշտ տվեցինք միմյանց:

Հաջորդ օրը երեխաները ներկայացրին հացի մասին իրենց հավաքած տեղեկությունները և անգիր արտասանեցին ստեղծագործությունը:

Ամփոփեցինք հետևյալ հարցադրումներով՝ Ի՞նչ սովորեցինք.

Ի՞նչ խորհուրդ կտայիր տղային:Վերջում կիրառեցինք Հնգյակի մեթոդը:

Եզրակացություն

Հետազոտական աշխատանքի արդյունքում եկանք հետևյալ եզրակացությունների.

- Եթե ավանդական դասի արդյունքում լուծվում են մի շարք ուսումնական խնդիրներ՝ գիտելիքների ձեռքբերում, նոր և ուղղագրական նշանակություն ունեցող բառերի յուրացում, վարժ կարդալու կարողության ձևավորում ու զարգացում՝ կոնկրետ տեքստի շրջանակներում, ապա քննադատական մտածողության զարգացման մեթոդների կիրառմամբ վերը նշվածներից գաս լուծվում են նաև այլ ուսումնադաստիարակչական խնդիրներ. Իրականացվում են լուրջ ճանաչողական, մտավոր աշխատանք, երեխաները ձեռք են բերում ստեղծագործելու, հաղորդակցվելու, արտահայտվելու, իրար լսելու կարողություն:
- Ձևավորվում է վստահություն՝ սեփական ուժերի նկատմամբ, ինքնագնահատման, մյուսներին գնահատելու և մի շարք այլ կարևոր կարողություններ:
- Տեսական և փորձարարական աշխատանքների արդյունքում պարզ դարձավ, որ քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան կարող է արդյունավետ կերպով կիրառվել տարրական դպրոցի ուսուցման գործընթացում՝ որպես ակտիվ և ադապտիվ մանկավարժական տեխնոլոգիա, որը նպաստում է սովորողների ակտիվությանը, ճանաչողական կարողությունների արդյունավետ զարգացմանը:
- Փորձարարական հետազոտության և արդյունքները վկայում են, որ քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան կարող է արդյունավետ կիրառվել՝ տարրական դպրոցում և նպաստել կրտսեր դպրոցականների ճանաչողական կարողությունների ձևավորմանն մանկավարժական հետևյալ պայմանների դեպքում, զարգացմանը բարենպաստ և զարգացնող կրթական

միջավայրի ապահովում, սովորողների տարիքային և անհատական առանձնահատկությունների հաշվառում, ուսուցման գործընթացի միջոցների, մեթոդների, ընթացակարգի ճիշտ ընտրություն, ուսումնական գործունեության բազմազան տեսակների կիրառում, ուսման դրական ու ներքին դրդապատճառների ձևավորում, դասարանում դրական հոգեբանական մթնոլորտի ապահովում, ուսուցչի մասնագիտական պատրաստվածության առկայություն:

- Տարրական դպրոցում քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի մեթոդների ընտրությունն անմիջականորեն կապված է ուսուցանվող նյութի բովանդակության, բարդության և ծավալի հետ: Այս տեխնոլոգիայի շատ մեթոդներ ճկուն են և հեշտությամբ հարմարեցվում, համապատասխանեցվում են կրտսեր դպրոցականների հոգեբանամանկավարժական առանձնահատկություններին:
- Փորձարարական աշխատանքների արդյունքները փաստում են, որ քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան նպաստում է ոչ միայն սովորողների ճանաչողական կարողությունների ձևավորմանն ու զարգացմանը, այլ նաև ՀՀ Հանրակրթության պետական չափորոշչի մյուս բաղադրիչների՝ գիտելիքների համակարգի, հաղորդակցական, համագործակցային, ստեղծագործական, ինքնուրույն գործունեության կարողությունների ու համակարգի ձևավորմանը, հմտությունների և սովորողների արժեքային համակարգի ձևավորմանը:

Գրականության ցանկ

ՀՀ ԿԳ նախարարություն, կրթական ծրագրերի կենտրոն: Կրթության ազգային

ինստիտուտ: Ուսուցիչների հինգօրյա վերապատրաստումների պլան և նյութեր, 2007:

Քննադատական մտածողության տեսության զարգացումը կրտսեր դպրոցում, Ծրագրեր և նյութեր, Երևան-2002

Սարգսյան, Վ., Թորոսյան Կ. (2014). «Մայրենի 2» դասագիրք. «Լույս» հրատարակություն:

Սթիլ, Ջ., Մերեդիտ, Ք.Ս, Թեմփլ, Չ. (1998). «Քննադատական մտածողության զարգացումը կարողալու և գրելու միջոցով» ուղղեցույց. Երևան.

Ennis, R. H. (1989). Critical Thinking and Subject Specificity: Clarification and Needed

Research. Educational Researcher, 18 (3), 4-10. Ennis, R. H. (2008). Nationwide Testing of

Critical Thinking for Higher Education: Vigilance Required. Teaching Philosophy, 31 (1), 1-

26. Garrison, D. (1991). Critical Thinking and Adult Education: A Conceptual Model for